

83029 R

WOOLARD, Wilma Lee Broughton: Combined School/Public Libraries. A Survey with Conclusions and Recommendations. Metuchen, N. J., London, Scarecrow Press, 1980. 184 p.

Közös iskolai/közművelődési könyvtárak. Áttekintés következtetésekkel és ajánlásokkal

Az utóbbi években a könyvtári szolgálatot az jellemezte – állapítja meg *Joe W. Kraus*, az Illinois Állami Egyetemi Könyvtár igazgatója a könyvhöz írt előszavában –, hogy csökkent az éles választóvonal a könyvtártípusok és a velük szemben támasztott igények között. Ha a könyvtári szolgálatnak az a célja, hogy mindenkinek a lehető leg-hatékonyabban álljon rendelkezésére, talán itt az ideje átgondolni a közművelődési könyvtárak szerepét, elsősorban a gyermekek és fiatalok körében. Ez a könyv nem ajánl kész recepteket, melyek mindenütt alkalmazhatók – a téma sokkal összetettebb annál, semhogy az egyszerűen megoldható lenne. Rámutat azonban azokra a kérdésekre, melyek végiggondolása mindenki számára célszerű, aki egyesítést tervez.

Wooland tanulmánya ténymegállapító jellegű, ismerteti azokat az Amerikában működő könyvtárakat, amelyek igyekeznek a kettős funkciónak (iskolai és közművelődési) megfelelni és egy-egy lakóterület gyermek- vagy teljes lakosságának rendelkezésére állni. Az első két fejezetben az iskolai és közművelődési könyvtárak kapcsolatának alakulását tekinti át – a megjelent publikációk alapján – a gyarmati időszaktól 1960-ig, majd 1960-tól a hetvenes évek közepéig. Bár az Egyesült Államokban több helyütt már a század elején volt példa iskolai és közművelődési könyvtárak egyesítésére, a mozgalom új lendületet vett a 60–70-es években. Ennek több oka is volt:

- nyomás nehezedett az adókból támogatott intézményekre, hogy a közpénzeket gazdaságosabban használják fel;
- a könyvtárak részére nyújtott szövetségi támogatás összege csökkent;
- a nagyközönség felismerte a könyvtár szerepét és fontosságát a permanens művelődés eszközeként, s mint információforrást az élet bármely területén felmerülő problémák megoldásához;
- s végül elterjedt egy új elképzelés: a közösségi kulturális központé (nagyjából megfelel a mi komplex művelődési intézményünknek), amelyik a tradicionális iskolaépületet felváltva a lakosság széles körét szolgálja. Helyet adna a gyermek- és felnőttoktatásnak, a szakmai képzésnek, az öregek otthonának, foglalkozna állasközvetítéssel és jogsegélyszolgálattal, s egyben biztosítaná minden korosztály számára a szórakozási lehetőségeket is.

A következő fejezet egy 1976-ban végzett felmérésről ad számot, amelyet annak kiderítésére végeztek: életképes-e a közös iskolai/közművelődési könyvtár. Levéllel és kérdőívvel fordultak az egyes államok oktatási vezetőihez, s a már működő könyvtárakhoz. A 128 egységből 94-et választottak ki, s ezeknek mintegy fele válaszolt érdemben: a település jellegére, a használók körére és számára, a helyet adó iskola típusára, az irányításra, a személyzeti és működési feltételekre, a nyitvatartásra stb. vonatkozó kérdésekre.

Ezt a részt ismerhetik már a magyar szakemberek abból a *Library Journal*-ban megjelent tanulmányból, amelyet a KDSZ az 570/1978-as tételszámon ismertetett. (The combined school and public library; can it work? - *Library Journal* 103.vol. 1978. 4.no. 435–438.p. Életképes-e az egyesített iskolai és közművelődési könyvtár?)

Ugyanezeknek a könyvtáraknak 1979-ben ismét kiküldtek egy kérdőívet, amelynek kérdései a három év óta bekövetkezett változásokra vonatkoztak (programok és szolgáltatások, használók száma és forgalom, alkalmazottak). Wooland bevezetőjében meghatározza, mely kérdésekkel kíván foglalkozni. Ezek:

- melyek azok az iskolákon és közösségeken belül már meglévő adottságok amelyek ösztönzik az iskolai és közművelődési könyvtár egyesítését;
- hogyan döntöttek a személyzet és az irányítás kérdésében;
- milyen problémák merültek fel, mik a gyenge pontjai és korlátai az egyesítés lehetőségének;
- mi a közös iskolai/közművelődési könyvtárak előnye;
- egyedi vagy irányadó programok legyenek-e az Egyesült Államokban?

A könyv számunkra legérdekesebb fejezetében, a „Következtetések és ajánlások”-ban kapjuk meg mindezekre a választ.

Az már az első oldalakból kiderül, hogy Amerikában a kutatások időszakát éljük. A Total Community Library Service (talán úgy fordíthatnánk, hogy Teljeskörű Közöségi Könyvtári Szolgálat) 1972-ben konferenciát tartott a könyvtári szolgáltatások koordinálásáról. Wooland felsorolja a tanácskozás ajánlásait, amelyeket röviden úgy foglalhatnánk össze, hogy ezek a szolgáltatások és erőforrások koordinálásának szükségességét hangsúlyozzák, különösen helyi szinten. A javaslatok a koordinált könyvtári kutatások szervezésére, finanszírozására, irányítására, valamint az eredmények minél szélesebb körben történő felhasználásának biztosítására vonatkoznak. A szerző elég részletesen ismerteti a – hazai gyakorlathoz nagyon hasonló – együttműködési formákat és módszereket: két önállóan működő iskolai és közművelődési könyvtár alkalmankénti együttműködésétől, a részterületek szerint összehangolt tevékenységen keresztül, egészen az egységesen szervezett, tárgyi, személyi és tartalmi kérdésekben integrált könyvtárig. Azt, hogy az együttműködésnek melyik szintje üdvözítő az adott település esetében, azt sok körülmény együttese dönti el.

Azok a következtetések, amelyeket Wooland levon arra vonatkozóan, hogy mikor célszerű közös iskolai/közművelődési könyvtár létesítése – lényegében megegyeznek azokkal, amelyeket szakembereink több helyütt – publikációkban, és különböző fórumokon, legutoljára 1981 őszén *Tatán*, az iskolai könyvtárügyi tanácskozáson – már megfogalmaztak. Ezek közül talán legfontosabb, és alapelvnek tekinthető, hogy az egyesít-

tett könyvtár szolgáltatásaiban mindkét funkciónak az addiginál magasabb színvonalon kell megvalósulnia.

Ez csak bizonyos körülmények és feltételek figyelembe vételével lehetséges. Ilyen pl. a településnagyság, a felelősség meghatározása, a pénzügyi szükségletek reális megítélése, a könyvtár elhelyezése (megközelíthetőség, belső terek, biztonsági intézkedések, nyitvatartás), a személyzet kiválasztása. Ezekkel kapcsolatban Wooland így fogalmaz: „néhány kétségkívül képesek lesznek szolgáltatásaikat megindítani anélkül is, hogy az itt felsorolt szempontok mindegyikéhez ragaszkodnának. Azonban minél több ilyen intézmény jön létre, egyre inkább kialakulnak a gyakorlat során olyan tapasztalatok, szabályok, amelyek segítik az egységes, a működés hatékonyságát eredményező módszerek kidolgozását.”

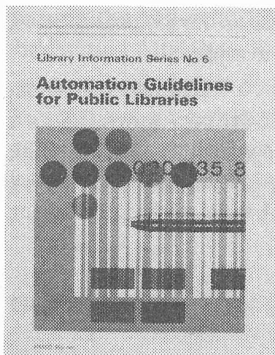
Mindehhez elkerülhetetlen, hogy a közösség mindazon csoportjainak képviselőit, akiket az egyesítés érint, már a tervezés kezdeti szakaszába bevonják, s a tervezési időnek elegendőnek kell lennie a közösségi szükségletek felméréséhez, s a szükségletek szerinti programok tervezéséhez. „A bizottságoknak, tanácsoknak, vagy az egyes személyeknek képesnek kell lenniük kompromisszumok elfogadására, vagy előnyeikről való lemondásra, ha ezzel egy hatékonyabban működő szervezet valósítható meg. . .” Tatán, a már idézett alapelv egyértelmű megfogalmazása mellett a minisztériumi állásfoglalás is alternatív megoldásokat engedélyezett a végrehajtásban, javasolva a legésszerűbbek alkalmazását.

Wooland helyi kezdeményezésekre bátorít, de hozzáteszi, hogy amennyiben a közös iskolai/közművelődési könyvtárak irányzata elterjed, bizonyos kérdéseket a felsőfokú oktatási intézményeknek és kormányzati szervezeteknek kell rendezniük. Ezek: az ilyen könyvtárak munkatársainak kettős képzése (könyvtárosi és pedagógusi), új építészeti megoldások keresése, mindenre kiterjedő költségtanulmányok készítése, az egyesített könyvtáraknál alkalmazható normák kidolgozása, a szolgáltatások kialakítását segítő irányelvek kiadása, az összevonás jogi vonatkozásainak tisztázása, s végül a kutatások és folyamatos vizsgálatok nemzeti szintű tervezése és szervezése.

Úgy tűnik, hogy gondjaink és a megoldásra váró feladatok e kérdésben hasonlóak. Mindannyiunk számára megszívlelendő a köteten végigvonuló szemlélet is: „az ilyen könyvtárak létesítésekor is elsődleges szempont az ellátandók szükségleteinek és igényeinek a kielégítése.”

Jól felhasználható a kötet végén található gazdag bibliográfia és a felméréshez használt kérdőív, amely egy hazai vizsgálatához is adaptálható lenne.

BÁNHEGYI GYULÁNÉ

VICKERS, P. H.: Automation guidelines for public libraries. [Ed.] Department of Education and Science. London, Her Majesty's Stationary Office. 1975. 52 p. (Library information series, 6.)

Irányelvek a közművelődési könyvtárak gépesítéséhez

A közművelődési könyvtárak gépesítési lehetőségeiről és gyakorlatáról szóló kézikönyv annak a kutatásnak az eredménye, amelyre az Aslib (Association of Special Libraries and Information Bureaux) 1973-ban megbízást kapott az oktatási minisztérium művészeti és könyvtári osztályától. A projekt legfőbb célja volt megállapítani, hogy a könyvtári munkahely területei a legalkalmasabbak a gépesítésre, ill. milyen tényezők játszanak szerepet a releváns rendszerek kiválasztásában. Kapcsolódtak egy másik vizsgálathoz, amely valamennyi könyvtártípusban számbavette a gépi szolgáltatásokat és az ehhez szükséges feltételek megteremtésének módjait.

Kérdőívek és helyszíni tapasztalatgyűjtés alapján felszínre kerültek azok a – főként – gyakorlati problémák, amelyekkel a számítástechnikát alkalmazó könyvtárak szembekerültek. Ez bizonyos fokig meg is határozza a könyv szerkezetét, mert minden fejezet az adott részterület legfőbb kérdőjeleivel indul, igyekszik azokat mind alaposabban körüljárni, keresve a választ.

A gépesítést elősegítő tényezők

Külső és belső tényezők egyaránt fontos összetevői a brit könyvtárügy fejlődésének. Különösen jelentős a közigazgatás átszervezésének hatása, amely egyben a helyi könyvtárirányítás átcsoportosításával is járt. Ennek eredményeként 314-ről 75-re csökkent Angliában a könyvtári fenntartók száma. Walesben 37-ről 12-re. Az ellátandó népesség a nagyvárosi körzetekben átlag 280 000 másutt 608 000 fő. Az összevonás következtében felhalmozódott nagyobb könyvállományok hatékonyabb használatához központi katalógusok létrehozására volt szükség. A könyvtári ellátás javítása érdekében ezeknek adott területeken a közművelődési könyvtárak mellett a szakkönyvtárak állományát is tartalmazniuk kell.

Másik, nem kevésbé fontos tényező a *British Library* megalakulása, amelytől nyilván nem függetleníthető a *könyvtárközi* együttműködés körének szélesedése. Ez a kölcsönzés mellett kiterjed a beszerzés, raktározás, bibliográfia készítés, stb. összehangolására is. Kifejlődtek azok a *kereskedelmi szolgáltatások*, amelyek a könyvválasztáshoz, rendeléshez, katalógizáláshoz egyaránt segítséget nyújtanak.

A közművelődési könyvtárakkal szemben támasztott *fokozódó társadalmi igények* növelik a gépesítés fontosságát, már-már alapvető követelménnyé avatják.

Az új technika mellett szól, hogy kisebb a helyigénye, mint a megfelelő hagyományos apparátusé és az minden könyvtárban fontos szempont. Az áttérést motiválja az a várható fejlődési tendencia is, amely a munkaerő fokozatos drágulását, a gépek árának viszonylagos csökkenését jelzi, de éppígy a műszaki fejlődés, mint pl. a miniszámítógépek megjelenése.

Az automatizálás területei, megoldásai

A számítógép alkalmazása a könyvtári munka három nagy területére terjed ki: beszerzés, katalogizálás, kölcsönzés.

Néhány könyvtár egy-egy területen próbált átállni, mások integrált rendszerek kifejlesztésére törekedtek. Bár az utóbbi tűnik a legjobb megoldásnak és végső célnak, az adott szakaszban a magas költségek mellett olykor egyéb hátrányokkal is járt; ilyen többek között a túlzott komplexitás. Ugyanakkor pl. a kölcsönzés gépesítése egyszerűbben megoldható, viszonylag kevés szakértői segítséget igényel. A vizsgálat során megismert könyvtárak tapasztalataiból levonható fő következtetés, hogy a gépesítés egészét kell megtervezni, így az egyes részterületek gépesítése a későbbi igények szerint továbbfejleszthető.

Részletes leírását kapjuk a könyvrendelés és elszámolás folyamatának. A fiókkönyvtárak egyénileg válogatnak, az összesítés azután történik és ennek alapján a felesleges duplikálás kiküszöbölhető. A megjelent könyvek adatainak megállapításához a MARC szalagokat, a Brit Nemzeti Bibliográfia és más nemzeti bibliográfiák szolgáltatásait veszik igénybe. (Bár a MARC szalagok használata elég általános, kifogásként felmerült, hogy sok a könyvek vagy más dokumentumok megjelenésétől számított 6 hét átfutási idő.)

A katalógusok gépesítésénél a már említett megnövekedett szerepű központi katalógusok kifejlesztése mellett a tervezésnél az olvasók számára készített valamennyi feltárást, bibliográfiát és minden egyéb célra készülő jegyzéket, szolgálati katalógust számításba kell venni. Gondos mérlegelést igényel, hogy milyen és hányféle szempont szerint tanácsos a könyvet feldolgozni, hogy az állomány kihasználtsága, az információ színvonala emelkedjék, de a felesleges adatok ne nehezítsék a keresést és ne drágítsák a folyamatot. A tárgyszóindex készítése az áttérésnek nagyon fontos mozzanata, bár olyan jó példa is van, amikor más könyvtártól átvett indexet tudtak felhasználni. A vizsgált katalógusok főként a tudományos és ismeretterjesztő állományt tárták fel, a szépirodalmat, lemezgyűjteményeket, különgyűjteményeket nem. A katalógusok többsége COM formátumu. A tapasztalatok alapján ezt ajánlják, többek között kis helyigénye miatt is.

Az inputok könyvtáron belüli készítésére vagy megrendelésére vonatkozó javaslatok az előnyöket és hátrányokat egyaránt felsorolják, szólnak a kurrens állomány feldolgozásáról és a retrospektív feltárásról. A kölcsönzés gépesítésénél figyelmeztet arra, hogy

számításba kell venni a megtakarítható személyzetet és hogy milyen forgalomnál érdemes bevezetni. Általában Plessey, ALS és Olivetti berendezéseket használnak. Az első kettővel szembeni elvárás 6–700 művelet elvégzése óránként. A gép regisztrálja a kölcsönzést, kimutatja a kéréseket, számontartja az előjegyzéseket és különféle statisztikai kimutatásokat készít, amelynek alapján elemzések végezhetőek. A féléves vagy éves összesítések mellett például kimutatható a könyvtár óránkénti igénybevétele, amely a nyitvatartás megállapításához lehet fontos mutató. A gép regisztrálja a könyvtárközi kölcsönzéseket is.

Gépi ellátottság

A közművelődési könyvtárak jelentős része a helyi közigazgatás számítógépét használja munkájának automatizálására. A gépek kapacitása ezt többnyire lehetővé teszi és ez a legolcsóbb megoldás. Általában naponta egyszer használják a gépet ami a beszerzésre és feldolgozásra elegendő is, a kölcsönzés gépesítésére pedig sokhelyütt miniszámítógépet használnak. Természetesen regionális vagy országos rendszerekhez, kereskedelmi irodákhoz is lehet kapcsolódni. A közművelődési könyvtárakban is a legjobb megoldásnak az online rendszer kialakítását tartják.

Noha tudjuk, hogy a brit gyakorlat néhány ponton már meghaladta a kézikönyvben foglaltakat, az itt közölt tapasztalatok, javaslatok jól felhasználhatók a gépesítés tervezéséhez, előkészítéséhez, az átállás lebonyolításához.

GÁLNÉ BALLAGI ÁGNES